

اولین همایش ملی اقتصاد
دانشگاه آزاد اسلامی واحد خمینی شهر، اسفند 1388

مصطفی نجاری فروشانی
کارشناسی ارشد - دانشگاه آزاد اسلامی خوراسگان
ma_nj1982@yahoo.com

شناسایی تاثیر سرمایه گذاری مستقیم خارجی و آزادی اقتصادی در کشورهای منتخب 1994-2004

چکیده

این مقاله به بررسی تأثیر آزادی اقتصادی و سرمایه گذاری مستقیم خارجی بر روی رشد اقتصادی با استفاده از مدل های ارائه شده توسط بنگوا¹ و سانچز و لانداسترم² در 66 کشور منتخب که تلفیقی از کشورها با درآمد بالا، درآمد متوسط و درآمد پایین هستند طی سال ها 1999-2004 پرداخته شده است، در این مطالعه از دو مدل بهره گیری شده است در مدل اول اثر اجزا شاخص آزادی اقتصادی (اندازه دولت، ساختار قضایی، پول سالم، مبادله تجاری و شاخص ضوابط قوانین و مقررات اعتبار، کسب و نیروی کار) به همراه سرمایه گذاری مستقیم خارجی، میزان نیروی کار، نرخ تورم و سرمایه گذاری داخلی را بر روی رشد اقتصادی تحقیق نموده و در مدل دوم به جای پنج شاخص مذکور از شاخص کل آزادی اقتصادی استفاده نموده و اثر این شاخص بررسی شده است. در مدل اول نتایج بیانگر اثر مثبت و معنی دار سرمایه گذاری مستقیم خارجی، سرمایه گذاری داخلی و دو جز اصلی آزادی اقتصادی (ساختار قضایی و امنیت حقوق مالکیت و شاخص قوانین مقررات اعتبار، کسب کار و نیروی کار) بر رشد اقتصادی است، همچنین اثر دیگر جز از اجزا آزادی اقتصادی (اندازه دولت) بر رشد اقتصادی دارای اثر منفی و معنی دار بر رشد اقتصادی است. نیروی کار، نرخ تورم و دو جز باقی مانده از اجزا آزادی اقتصادی (پول سالم، آزادی مبادله تجاری با خارجی ها) بر روی رشد اقتصادی معنی دار نمی باشد. در مدل دوم اثر شاخص کل آزادی اقتصادی، سرمایه گذاری مستقیم خارجی و سرمایه گذاری داخلی بر روی رشد اقتصادی مثبت و معنی دار و نرخ تورم، نیروی کار بر روی رشد اقتصادی اثر معنی داری ندارند.

واژگان کلیدی؛ سرمایه گذاری مستقیم خارجی، آزادی اقتصادی

1-Marta Bengoa & Blanca Sanchez
2-LundStrom

سرمایه گذاری مستقیم خارجی (FDI) در صورت فقدان یا کمبود منابع داخلی سرمایه گذاری به کمک اقتصاد ملی خواهد آمد و شکاف منابع سرمایه و سرمایه گذاری ملی را پوشش می دهد. از این طریق FDI می تواند رشد و توسعه اقتصادی را متأثر نماید و سرعت رسیدن به توسعه اقتصادی را با افزایش مواجه کند. در این راستا کشورها در حال توسعه که با کمبود منابع مالی داخلی مواجه هستند، تمایل بیشتری جهت استفاده از FDI خواهند داشت. از سوی دیگر سرمایه گذاری مستقیم خارجی از گذشته های دور موضوع مورد بررسی اقتصادیین الملل بوده و به خصوص در سالهای اخیر؛ که با رشد رو به تزايد این نوع منابع سرمایه گذاری و حرکت در مسیر فرایند جهانی شدن اقتصاد، نقش موثر سرمایه گذاری مستقیم خارجی در فرایند رشد و توسعه اقتصادی و ادغام اقتصادهای ملی در عرصه جهانی شکل ویژه ای به خود گرفته و به مباحث مهم و موثر در تجارت بین الملل تبدیل شده و جایگاه ویژه ای را میان کشورهای جهان، به خصوص کشورهای در حال توسعه به دست آورده است (کریمی، 1382) به عبارت دیگر سرمایه گذاری خارجی در اقتصاد توسعه یافته جهان امروز، توسعه شرکت های فراملیتی جهت ارتقای رقابت پذیری، کسب سود بیشتر، دسترسی به بازار کار ارزانتر و رسیدن به بازار مصرف وسیعتر، به حضور در مناطق متعدد و دارای مزیت متمایل شده که این مسأله با پیشرفت سطح تکنولوژی، امکان انتقال سریع سرمایه و توسعه تجارت خارجی به میزان قابل توجهی افزایش نشان می دهد.

از دهه 1970 تا کنون رشد سرمایه گذاری مستقیم خارجی بسیار شدید شده و از رشد تجاری پیشی گرفته به طوری که بیش از دو برابر رشد صادرات کالا و خدمات بوده است (بهکیش، 1380).

از سوی دیگر آزادی اقتصادی اساسی ترین رکن سیستم سرمایه داری است از این رو، صلاحیت و اعتبار آن، اعتبار سیستم سرمایه داری را تأیید خواهد کرد. این سیستم هم معایب و محاسنی خواهد داشت ولی به نظر می رسد با توجه به تواناییهایی که درون این نظام یا همان اقتصاد بازار وجود دارد رفاه بیشتری شکوفا شده و آزادی انسانها تحقق یابد البته شاید چنین اقتصادی به هیچکدام از این دو هدف دست نیابد ولی آنچه مسلم است اینکه هیچ جامعه ای در طول تاریخ وجود نداشته که به شکوفایی و آزادی دست یافته باشد و پایه و بنیاد اقتصاد آن بر مبادلات داوطلبانه استوار نباشد. (شهنازی، 1384)

با توجه به موارد مطروحه فوق و اهمیت سرمایه گذاری مستقیم خارجی و آزادی اقتصادی برای رسیدن به رشد اقتصادی بیشتر، این مقاله در هفت بخش طراحی شده است. در قسمت بعدی تعاریف و مفاهیم مقتضی ارائه شده در قسمت سوم مروری بر جریان ورودی FDI در ایران و جهان، در قسمت چهارم توضیحاتی راجع به شاخص آزادی اقتصادی موسسه فریزر و رتبه و جایگاه ایران در جهان از لحاظ آزادی اقتصادی آمده، در قسمت پنجم مروری بر مطالعات پیشین، در قسمت ششم ارائه مدل و تخمین مدل و در بخش آخر نتیجه گیری ذکر شده است.

مفاهیم و تعاریف

تعاریف متعددی از سرمایه گذاری مستقیم خارجی ارائه شده است. صندوق بین المللی پول سرمایه گذاری مستقیم خارجی را به این صورت تعریف می کند: سرمایه گذاری مستقیم خارجی، سرمایه گذاری است که به هدف کسب منافع پایدار در کشوری به جز موطن فرد سرمایه گذار انجام می شود و هدف سرمایه گذار از این سرمایه گذاری آن است که در مدیریت بنگاه مربوط نقش موثر داشته باشد. همچنین Unctad این نوع سرمایه گذاری را این گونه تعریف می کند که سرمایه گذاری مستقیم خارجی عبارت است از: «سرمایه گذاری که مستلزم یک ارتباط بلند مدت و نشان دهنده منافع پایدار و کنترل واحد اقتصادی مقیم یک کشور (سرمایه گذار مستقیم خارجی یا بنگاه مادر) بر واحد اقتصادی مقیم کشور دیگر (سرمایه گذاری انجام شده در کشور میزبان به صورت شعبه فرعی بنگاه مادر) است. (داوودی، 1383).

در لغت، اصطلاح آزادی به عنوان نبود الزام، فشار یا محدودیت در انتخاب یا عمل تعریف شده است (رجایی، 1382) مفهوم آزادی اقتصادی به معنای آزاد بودن افراد در دخل و تصرف، معاوضه، مبادله و واگذاری داراییهای شخصیشان است که از طریق قانونی به دست آورده اند (سامتی، 1385). بنیاد هریتیج، آزادی اقتصادی رامعباری می داند که بر طبق آن افراد آزادند به تولید، توزیع و مصرف کالاها و خدمات بپردازند (جانسون، 1999). به عقیده طراحان شاخص آزادی اقتصادی بنیاد هریتیج، از آنجا که آزادی به عنوان «نبود الزام، فشار یا محدودیت در انتخاب عمل» است و اقتصاد مرتبط با تولید، توزیع و مصرف کالا و خدمات می باشد، می توان آزادی اقتصادی را به صورت «نبود تحمیل یا محدودیت بر تولید، توزیع و مصرف کالاها و خدمات» تعبیر کرد (جانسون، 1999)، بیچ¹ ودر یکسو در تعریف دیگری آزادی اقتصادی را به چهار جز اصلی تقسیم می کنند

- 1) حقوق مرتبط با دارایی که به صورت قانونی کسب شده اند، تأمین گردد.
- 2) شرکت در مبادلات داوطلبانه در داخل و خارج از مرزها کشور، آزاد باشد.
- 3) در حیطه مبادلات افراد، کنترل های دولتی صورت نگیرد.
- 4) دارایی های افراد از مصادره دولتی در امان باشند.

مروری بر جریان FDI جهان و ایران

سرمایه گذاری مستقیم خارجی به عنوان یک پدیده جهانی در اواخر سده نوزدهم و اوایل سده بیستم پا گرفت ولی مقدار آن ناچیز بود. برای نمونه در سال 1914 از کل جریان سرمایه گذاری در جهان 90 درصد به صورت اوراق بهادار انجام می گرفت (بهکیش، 1380) تا قبل از جنگ جهانی اول کشور انگلستان به عنوان بزرگترین صادر کننده سرمایه محسوب می شد در سال 1930 رکود بزرگ جهانی موجب فروپاشی نظام پولی جهان شد و به زوال سرمایه گذاری در پرتفوی (FPI) انجامید. سال های میان دو جنگ جهانی نیز حجم سرمایه گذاری خارجی به میزان قابل توجهی کاهش یافت. با شروع باز سازی اقتصاد اروپا بعد از جنگ جهانی دوم، جامعه اقتصادی اروپا (EC)، سازمان همکاری های اقتصادی و توسعه (OECD) و موافقت نامه عمومی تعرفه و تجارت (GATT) ایجاد شد و بدین ترتیب سرمایه گذاری در اروپا و ژاپن افزایش یافت و با گسترش بازارهای مالی و افزایش رشد، کشورهای غربی دارای مازاد سرمایه شدند و به صورت صادر کننده سرمایه مطرح شدند. در دهه 1970 میلادی بحث امپریالیسم مدرن و بحث سلطه کشورها چند ملیتی بر کشورها میزبان ارائه شده و استقراض به جای آن مطرح می گردد. با افزایش قیمت نفت در سال 1973 و سیاست های پولی کشورهای صنعتی نیز، این روند را تشدید کرد و بدین ترتیب موج عظیمی از منابع به شکل وام به سمت کشورهای در حال توسعه جریان یافت و این امر منجر به بحران بدهی ها در سال 1982 شد. با ایجاد این بحران تحریک سرمایه از شکل وام و بدهی به سمت سرمایه گذاری مستقیم خارجی تغییر یافت و جریان سرمایه گذاری مستقیم و غیر مستقیم خارجی در جهان از سال 1989 تا سال 1991 سیر صعودی پیدا می کند. البته از سال 1991 تا سال 1993 سرمایه گذاری مستقیم خارجی در جهان سیر نزولی پیمود و از آن به بعد به سیر صعودی خود ادامه داد تا این که در سال 2001 با کاهش مواجه شد.

سرمایه گذاری مستقیم خارجی در ایران را می توان طی دو دوره قبل و بعد از انقلاب بررسی نمود.

قبل از انقلاب: تا سال 1310 سرمایه گذاری خارجی چندانی در کشور صورت نگرفته و اکثر قراردادهای بیشتر به صورت اعطا امتیاز بوده است، از این سال به بعد همزمان با تصویب قانون ثبت در کشور و سال 1311 مقارن با تصویب قانون تجارت نوع دیگر از سرمایه گذاری خارجی به صورت خصوصی در کشور آغاز شد. بین سال ها 1330-1334 که مقارن با ملی شدن صنعت نفت در کشور است به علت ترس از ملی شدن صنایع، شرکت های خارجی از به ثبت رساندن شرکت های خود امتناع نمودند تا این که در اواخر سال 1334 قانون جلب و حمایت از سرمایه های خارجی جهت تشویق و ایجاد ضمانت برای سرمایه گذاران خارجی به تصویب رسید. در طی برنامه دوم عمرانی که مصادف با دوره آرامش سیاسی در کشور بود، سرمایه های خارجی قابل توجهی وارد کشور شد که معادل 25 درصد پس اندازهای داخلی بود. در سال های آغازین برنامه عمرانی سوم (46-1342) که همزمان با ادامه رکود ناشی از بحران سال 1339 در فعالیت ها کشور بود سرمایه های قابل توجهی وارد کشور نشد. ولی طی همین برنامه عمرانی طرح های مهمی از جمله تاسیس کارخانه ذوب آهن، کارخانه تهیه ابزار و ماشین آلات، کارخانه تراکتور سازی، تولید آلومینیوم و کارخانه پتروشیمی از طریق جلب و مشارکت سرمایه های خارجی ایجاد شد. به طور کلی می توان بیان نمود که از سال 57-1335 جمعاً 276 مورد سرمایه گذاری به منظور انتقال تکنولوژی به کشور انجام شده که حدود 66 درصد در فاصله سال ها 57-1349 و بیش از 30 درصد در فاصله 56-1353 بوده است.

بعد از انقلاب: این دوره به دو دوره 72-1357 و بعد از سال 1372 تقسیم می شود. دوره اول با تغییرات روی داده در جریان قانون، سیاسی و اجتماعی کشور، به زیان سرمایه گذاری، وام و اعتبار خارجی تغییر کرد. قانون اساسی نیز موضع نامشخصی در قبال سرمایه گذاری خارجی گرفت، عوامل فوق سبب گردید که جریان سرمایه گذاری خارجی که بیش از 6 میلیارد ریال در سال 1357 بود به 4 میلیارد ریال در سال 1358 و 2 میلیارد ریال در سال 1360 برسد و به تدریج این رقم کاهش یافته و حتی منفی شود، یعنی خروج خالص سرمایه داشته باشید. به طوری که طی این دوره بیش از 15 میلیارد ریال خروج ارز محاسبه گردیده است. (اسدی، 1383).

آمار و اطلاعات منتشر شده در گزارشات IFS¹ حاکی از ورودی 196 میلیون دلار FDI در فاصله سالهای 1994 تا 2000 به کشورمان می باشد. به عبارت دیگر طی این مدت به طور متوسط سالیانه 29 میلیون دلار سرمایه گذاری مستقیم خارجی در کشور صورت گرفته است که این رقم با ارقام جهانی FDI قابل قیاس نیست. یعنی سهم ایران از جریان ورودی FDI تقریباً صفر است. (مهدوی، 1383)

لازم به ذکر است که در ایران سرمایه گذاری مستقیم خارجی تا قبل از سال 1381 در چارچوب قانون جلب و حمایت سرمایه های خارجی صورت می پذیرفت. به عقیده عده کثیری از کارشناسان، قانون جلب و حمایت سرمایه های خارجی تبیین کننده کلیه جوانب و شفافیت لازم در خصوص مسائل مختلف برای سرمایه گذاری خارجی و تسهیلات مربوطه نبود و به رغم وجود برخی نکات مثبت، فاقد برخی موارد ضروری و پیش بینی های لازم بوده است. عمده موانع و محدودیتهایی که در زمینه FDI می توان مطرح کرد عبارتند از: عدم تناسب با شرایط فعلی اقتصاد داخلی و جهانی، مغایرت با قانون اساسی، شفاف نبودن نرخ ارز، نامحدود بودن رشته های فعالیت، اعتبار قانون تملک اموال غیر منقول، گسترده بودن شمول سرمایه خارجی، گسترده بودن شمول سرمایه خارجی، تعهد ورود سرمایه با توجه به اشکالات، موانع و محدودیتهای قانون جلب و حمایت از

1-International Financial statistics.

سرمایه های خارجی، اقداماتی جهت ارائه قانونی جامع و مانع در جذب بیشتر سرمایه گذاری خارجی انجام شد و در نهایت قانون تشویق و حمایت سرمایه گذاری خارجی و آئین نامه اجرایی آن در سال 1381 به تصویب رسید. (مهدوی، 1383)

روند شاخص آزادی اقتصادی ایران طی سال های 2000 تا 2005

در جدول زیر اندازه کل شاخص آزادی ایران، رتبه ایران بین 123 کشور مورد بررسی و اندازه پنج زیر بخش اصلی شاخص آزادی اقتصادی موسسه فریزر برای ایران طی سالهای 2000-2005 آمده است نکته حائز اهمیت اینکه تا قبل از سال 2000 این آمار برای کل کشور های جهان پنج سال یک بار و از سال 2000 به بعد این آمار به طور سالانه ارائه شده است.

جدول شماره 1: وضعیت آزادی اقتصادی ایران برحسب عوامل تشکیل دهنده شاخص آزادی اقتصادی فریزر برای ایران

سال	کل شاخص آزادی		اندازه دولت	ساختار قضایی و امنیت حقوق مالکیت	دسترسی به پول سالم	آزادی مبادله با خارجیان	ضوابط و مقررات اعتبار، نیروی کار و کسب و کار
	درجه	رتبه					
2000	1379	5,6	97	4,4	5,9	7,8	3,9
2001	1380	6,1	78	6,5	5,9	7,8	3,9
2002	1381	6,1	77	6,7	5,9	7,6	3,9
2003	1382	6,1	78	6,5	5,9	8,1	3,9
2004	1383	6,1	78	6,4	5,9	8	4,7
2005	1384	6,4	82	6,4	6,5	8,6	5,2

منبع: استخراج از اطلاعات (Gwarteny&lawson,2005)

در بین عاملهای 1 تا 5، ایران بهترین وضعیت را در عامل دسترسی پول سال دارا می باشد. امتیاز مربوط به این عامل از سال 2000 تا 2003 از 7/8 تا 8/1 رسیده است که علت عمده آن استفاده بانک مرکزی از سایر جایگزین های سیاست پولی نظیر انتشار اوراق مشارکت، تشکیل صندوق ذخیره ارزی که در کاهش نوسانات مالی موثر بوده است (شهنازی، 1384) اما بدترین عامل مربوط به عامل پنجم یعنی مقررات مربوط به بازار اعتبارات، نیروی کار و کالا است. براساس شاخص موسسه فریزر هر قدر دخالت دولت در بازار نیروی کار کمتر باشد و دست مزد ها و قیمتها بر مبنای بازار تعیین شود، رتبه کشور وضعیت بهتری خواهد داشت. همچنین هر قدر فعالیت بخش خصوصی در بازار اعتبارات، بیشتر باشد و قیمت کالا و خدمات بر مبنای بازار تعیین شود رتبه بهتری به کشور اختصاص داده می شود اما در ایران مداخله دولت در هر سه بازار قابل رویت است.

عدم وجود یک چشم انداز روشن برای سرمایه گذاری در کشور، ضعف بازار سرمایه، عدم وجود حق مالکیت برای سرمایه گذار خارجی، بوروکراسی زیاد، تعداد موارد تعرفه ای، عدم استقلال کامل دستگاه قضایی از دولت (قوه قضاییه به لحاظ بودجه دریافتی وابسته به دولت است)، روشن نبودن حقوق مالکیت در کشور و ... سبب کاهش رتبه کشوری ایران در شاخص آزادی موسسه فریزر گردیده است.

شاخص آزادی اقتصادی موسسه فریزر¹

شاخص آزادی اقتصادی، شاخص موزون و مرکب از 38 متغیر فرعی است که در پنج متغیر اصلی با وزن های متفاوت طراحی شده است این پنج متغیر عبارتند از:

- 1- اندازه دولت
 - 2- ساختار قضایی و امنیت حقوق مالکیت
 - 3- دسترسی به پول سالم
 - 4- آزادی مبادله با خارجیان
 - 5- ضوابط و مقررات اعتباری، بازار کار و کسب و کار
- برای هر یک از این متغیرها براساس رابطه زیر عددی بین صفر و ده به دست می آید.

¹ مرتضی سامتی ۱۳۸۵

$$\frac{V_i - V_{\min}}{V_{\max} - V_{\min}} * 10$$

که در آن، V_i مقدار متغیر در هر کشور، $V_{\max}$ بالاترین مقدار متغیر در بین کشورها، $V_{\min}$ کمترین مقدار در بین کشورها می باشد.

از آنجا که در این شاخص اعداد بزرگتر نشانگر آزادی اقتصادی بیشتر است. برای متغیرهایی چون تورم که رابطه عکس با آزادی اقتصادی دارند از رابطه زیر استفاده می گردد.

$$\frac{V_{\max} - V_i}{V_{\max} - V_{\min}} * 10$$

عدد به دست آمده، در حقیقت شاخص آزادی اقتصادی برای هر کشور می باشد که بین صفر تا ده است هر قدر این عدد بزرگتر و به ده نزدیک تر باشد نشان از وجود آزادی اقتصادی با بیشتر در آن کشور دارد. (Gwarteny & Lawson, 2005). به این معنی که در متغیر اندازه دولت هر قدر مصرف، مالیات ها و سوبسیدها دولت کمتر باشد، امتیازی که شاخص فریزر به آن می دهد بیشتر است. در متغیر دوم هر چه ساختار قضایی مستقل تر بوده و حمایت از حقوق مالکیت افراد بیشتر باشد، امتیاز شاخص بیشتر است. در متغیر پول سالم هر چه تورم و کاهش قدرت خرید پول کمتر باشد امتیاز شاخص بیشتر است. در زمینه آزادی مبادله با خارجیان، هر قدرت محدودیت ها تعرفه ای و غیر تعرفه ای به ورود و خروج کالا، خدمات و سرمایه کمتر باشد، امتیاز شاخص آزادی اقتصادی بیشتر است و در نهایت در مورد ضوابط و مقررات مربوط به بازارهای کار، اعتبار و کسب و کار هر چه قوانین محدود کننده ورود به بازارهای مختلف کمتر باشد درجه شاخص آزادی اقتصادی بیشتر است.

مبانی نظری الگو

با نگاه به کشورهای جهان در خواهیم یافت عده ای رشد اقتصادی مثبت و برخی رشد اقتصادی ثابت و برخی هم با رشد اقتصادی منفی روبرو هستند. عده ای فقیر و عده ای غنی و ثروتمند اما دلیل چیست؟ چرا به عنوان مثال کشورهای جنوب شرق آسیا طی چند ده گذشته از رشد اقتصادی چشمگیر و کشورهای آمریکا لاتین و آفریقا با رشد نامناسب اقتصادی مواجه اند؟ رشد اقتصادی چیست؟ دلایل رشد کدامند؟ تأثیر عواملی مثل سرمایه گذاری مستقیم خارجی، آزادی اقتصادی، وجود سرمایه انسانی، دین و مذهب و سیاست های پولی و مالی و ثبات اقتصادی بر رشد اقتصادی چگونه است؟

در زمینه تئوری رشد اقتصادی اولاً سرمایه گذاری مستقیم خارجی به عنوان یکی از ابزارهای اصلی انتقال تکنولوژی پیشرفته از کشورهای اصلی به کشورهای در حال توسعه در نظر گرفته می شود زیرا کشورهای در حال توسعه فاقد زیر ساخت های لازم به شکل جمعیت تحصیل کرده، زیر ساخت های بازارهای آزاد، ثبات اقتصادی و اجتماعی به منظور ایجاد اکتشافات و طرح های جدید می باشند ثانیاً آنها برای رسیدن به رشد اقتصادی بیشتر باید از اشاعه تکنولوژی سود ببرند که می تواند این امر از طریق FDI صورت پذیرد از اثرات سودمند دیگر سرمایه گذاری مستقیم خارجی می توان از خروج مواد خام تولید شده در کشور میزبان از طریق بهبود شبکه حمل و نقل و ارتباط و خیزش کیفیت سرمایه انسانی و بهبود مهارت های فنی و مدیریتی شرکت های بومی را نام برد (بروناشتین و همکار، 1998¹). همچنین دی ملو² براساس مطالعات خود تأثیر FDI را در افزایش شد اقتصادی کشور میزبان مثبت دیده است از سوی دیگر برای کشورهای میزبان جهت سود بردن از FDI پیش نیازهای وجود دارد که می توان از سرمایه انسانی، ثبات اقتصادی و سیاسی، آزاد سازی بازارها و زیر ساخت های کافی را نام برد (آبرامویدز 1986³).

بن حبیب⁴ و اسپیکل توانای یک کشور در حال توسعه را در جذب و استفاده صحیح از گردش سرمایه خارجی را، متأثر از سطح نرخ رشد سرمایه انسانی آن می دانند. در جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی عوامل تعیین کننده ای وجود دارد که مار⁵ (1997) آنها را به صورت اندازه بازار کشور میزبان و سیاست های اقتصادی کشور میزبان تقسیم بندی می کند که عبارتند از مالیات ها، ثبات اقتصاد کلان، مقدار باز بودن اقتصاد جهت جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی، شرایط اقتصادی، درجه آزادی اقتصادی و عدم وجود قانون در بازارها.

همچنین حجم سرمایه در کشور میزبان و سرمایه انسانی کارآمد منجر به جذب بیشتر سرمایه گذاری خارجی می گردد و نقش این دو عامل در جذب FDI مثبت می باشد (نور بخش⁶ و همکار، 2001).

به طور کلی عوامل کلیدی و تعیین کننده اصلی جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی عبارتند از: اندازه بازار، شرایط اقتصادی و حجم سرمایه در کشور میزبان، ثبات و آزادی اقتصادی.

1. Borensztein
2. De Mello(1999)
3. Abramovitz
4. Benhabib & Spiegel
5. Marr
6. Noorbakhsh

آزادی اقتصادی هم می تواند از طریق برخی از مسیرها بر روی رشد اقتصادی اثر بگذارد که به طور خلاصه به آنها اشاره می شود (شهنازی، 1384)

1- انتقال اطلاعات: یکی از ویژگی های مهم سیستم قیمت ها در نظام بازار آزادی، انتقال سریع، به موقع و کارایی اطلاعات است و در حقیقت این سیستم به گونه ای عمل می کند که اطلاعات به دست کسانی برسد که به آنها نیاز دارد

2- انگیزه: افراد به دنبال منابع شخصی خود هستند، بازار آزاد افراد را آزاد می گذارد تا آزادانه بهترین مسیر را برای رسیدن به منافع خاصشان بر گزینند و همین امر باعث می شود که افراد انگیزه های کافی جهت تعقیب کار خود در سیستم بازار را خواهند داشت

3- ایجاد رقابت: آزادی اقتصادی باعث ایجاد رقابت شده و آنچه در شرایط رقابت تعیین کننده است شایستگی افراد و کیفیت کالا است نه ارتباط و نزدیکی به دولت. یک پیامد مهم رقابت ورشکستگی است

4- افزایش کارایی و بهره وری: با افزایش کارایی و بهره وری در جامعه در حقیقت منفعت کلی در جامعه حاصل می شود و سبب بالارفتن سطح زندگی مردم می شود

5- کاهش حجم دولت: یکی از اثرات آزادی اقتصادی کوچک شدن حجم دولت است چرا که در بسیاری از موارد تولیدات دولتی غیر کارا هستند و با ورود بخش خصوصی و کاهش هزینه ها شاهد ارتقا کیفیت کالا و خدمات توسط بخش خصوصی هستیم که سبب رشد بیش از پیش اقتصادی می شود

6- افزایش سرمایه گذاری: آزادی اقتصادی ثبات اقتصادی را به دنبال دارد و ثبات اقتصادی با بالا بردن امنیت، سرمایه گذاری داخلی و خارجی را افزایش می دهد و سرمایه گذاری وجوه لازم را برای رشد اقتصادی فراهم می کند از مسیرهای دیگر که می تواند آزادی اقتصادی بر رشد اقتصادی تأثیر بگذارد می توان به انگیزه کار آفرینی، افزایش مسئولیت پذیری مدیران، کاهش فساد مالی، کاهش بخش غیر رسمی را نام برد.

برخی از اقتصاددانان و سیاستگذاران معتقدند باز بودن تجاری به عملکرد کلان اقتصادی بهتر و رشد اقتصادی سریعتر می انجامد. همچنین نهادهای بین المللی همانند بانک جهانی، صندوق بین المللی پول و سازمان همکاری اقتصادی و توسعه اقتصادی به کشورهای عضو این باور را توصیه می کنند که آزادسازی تجارت و سرمایه گذاری خارجی بر رشد اقتصادی تأثیر مثبت دارد

تصریح مدل

با در نظر گرفتن تحقیقات صورت گرفته قبلی از جمله بنگوا و سانچز (2003) و (لانداستردم (2002)) در این مقاله از دو مدل برای بررسی اثر سرمایه گذاری مستقیم خارجی و آزادی اقتصادی بر رشد اقتصادی استفاده شده است. در مدل اول رشد اقتصادی تابعی از پنج بخش اصلی آزادی اقتصادی، سرمایه گذاری مستقیم خارجی، سرمایه گذاری داخلی، نرخ تورم و نیرو کار می باشد.

$$G = f(Inv \text{ و } Inf \text{ و } Lb \text{ و } FDI \text{ و } EFW_1 \text{ و } EFW_2 \text{ و } EFW_3 \text{ و } EFW_4 \text{ و } EFW_5)$$

$$G_{it} = a_0 + a_1 Inv_{it} + a_2 FDI_{it} + \sum_{j=1}^5 B_j EFW_{jt} + a_3 Inf_{it} + a_4 Lb_{it} + e_{it}$$

که در آن G رشد اقتصادی، EFW_1 اندازه دولت، EFW_2 امنیت حقوق مالکیت، EFW_3 پول سالم، EFW_4 آزادی مبادله تجاری با خارجی ها، EFW_5 ضوابط و مقررات در بخش کسب و کار اعتبار و نیروی کار، FDI سرمایه گذاری خارجی، Inf نرخ تورم، Lb نیروی کار و Inv میزان سرمایه گذاری داخلی است و در مدل دوم به جای پنج بخش اصلی شاخص آزادی اقتصادی، شاخص کل آزادی اقتصادی قرار می گیرد

$$G = f(Inv \text{ و } Lb \text{ و } FDI \text{ و } EFW_t)$$

$$G_{it} = B_0 + B_1 INV_{it} + B_2 FDI_{it} + B_3 EFW_{it} + B_4 inf_{it} + B_5 Lb_{it} + V_{it}$$

که در آن EFW_{it} شاخص کل آزادی اقتصادی است.

داده ها

هر دو مدل مورد بررسی به روش داده های¹ تابلویی برای 66 کشور طی سال های 1999-2004 برآورده شده است. داده های مربوط به شاخص آزادی اقتصادی از گذاردن آزادی اقتصادی موسسه فریزر در سال 2005 که در سایت این موسسه¹ به صورت اکسل (Excel) موجود است و همچنین CD ، World Bank گرفته شده است.

تخمین مدل ها

نتایج حاصل از تحقیق اول در جدول آمده است ، ذکر یک نکته ضروری است که برای انتخاب بین دو روش داده های تلفیقی و داده های تابلویی از آزمون f لیمر در نرم افزار stata بهره گیری شد که با توجه به نتایج به دست آمده روش داده های تابلویی انتخاب شده است. جهت انجام آزمون هاسمن نیز از نرم افزار استفاده شده و نتایج برآورد و تخمین مدل از نرم افزار اویوز استخراج شده است.

جدول: نتایج تخمین الگو اول

متغیرهای مستقل	ضریب	مقدار t-static	R ²
شاخص اندازه دولت	-51/89	-2/15	0/93
شاخص استقلال قضایی و امنیت حقوق مالکیت	82/27	2/56	
شاخص پول سالم	35	/59	
آزادی تجارت با خارجی ها	85/48	1/49	
قوانین و ضوابط	89/23	35/28	
سرمایه گذاری مستقیم خارجی	/16	2/05	
نرخ رشد نیروی کار	23/45	4/77	
سرمایه گذاری	/17	4/12	
تورم	/15	/06	

نتایج تخمین نشان می دهد که شاخص اندازه دولت اثر منفی و معنی دار بر رشد اقتصادی دارد. همانطور که در فصول قبل ذکر شد این شاخص 4 زیر مؤلفه اصلی شامل مصرف بخش دولتی، پرداختها انتقالی و یارانه ها اعطائی ، میزان استفاده از منابع خصوصی به جای منابع دولتی در تولید کالا و خدمات و سرانجام نرخ مالیات بر درآمد حقوق بگیران می باشد. همچنین ذکر گردید که هر چقدر سهم مصرف دولتی از مصرف کل بیشتر باشد در حقیقت از میزان مشارکت بخش خصوصی در اقتصاد کاسته می شود و در حقیقت آزادی اقتصادی محدودتر می شود. همچنین در مورد دومین زیر مؤلفه که همان پرداختهای انتقالی و یارانه های اعطائی است. بیان شد که هر چقدر پرداختهای انتقالی بیشتر باشد دولت نیازمند کسب درآمد بیشتر خواهد بود و برای این منظور دولت نیازمند اخذ مالیاتهای بیشتر است و این امر به منزله دخالت دولت در آزادی انتخاب افراد است به عبارت بهتر هر چقدر سهم مالیات ها و یارانه های پرداختی دولتها از GDP بیشتر باشد آزادی اقتصادی کشورها محدودتر خواهد گردید. در مورد سومین زیر مؤلفه که میزان استفاده از منابع خصوصی به جای منابع دولتی است بیان شد از آنجایی که معمولاً واحدهای دولتی در بازارهای حمایت شونده فعالیت می کنند در حقیقت آزادی در بازار را محدود خواهند کرد . در مورد آخرین زیر مؤلفه هم می توان گفت هر چقدر نرخ مالیات زیادتر و میزان اخذ آن در سطوح پایین تری از درآمد تحقق یابد در حقیقت از قدرت خرید مردم و آزادی در انتخاب آنها کاسته خواهد شد با توجه به توضیحات مذکور ملاحظه می گردد در کل هر چقدر دولت در اقتصاد بیشتر دخالت نماید در حقیقت از آزادی عمل ، اختیار و انتخاب افراد کاسته شده و رشد اقتصادی نیز کاهش می یابد. می توان گفت از لحاظ تئوری اقتصادی، منفی و معنی دار بودن شاخص اندازه دولت در سطح اهمیت 5 درصد دارای توجیه اقتصادی می باشد.

دومین شاخص ، شاخص استقلال قضایی و امنیت حقوق مالکیت است که دارای ارتباط مثبت و معنی دار با رشد اقتصادی است . این شاخص در حقیقت میزان حمایت سیستم قضایی و قوانین و مقررات از حق و حقوق افراد در قراردادهای و توافقات دو جانبه را نشان می دهد بر اساس این شاخص هر چقدر سیستم قضایی یک کشور مستقل و قدرتمندتر و وابستگی کمتر یا عدم وابستگی به دولت داشته باشد ، افراد آن جامعه از رعایت حق و حقوق خود در قراردادهای اطمینان بیشتر حصول نمایند، آزادی اقتصادی در آن کشور بیشتر می شود . نتیجه حاصل از تخمین هم همین مورد را بیان می نماید و در سطح اهمیت 5 درصد ارتباط مثبت و معنی دار این شاخص آزادی اقتصادی را با رشد اقتصادی نشان می دهد.

اثر پول سالم بر رشد اقتصادی همانطور که در جدول نشان داده شده مثبت ولی بی معنی است به عبارت بهتر می توان گفت پول سالم بر رشد اقتصادی اثری ندارد.

اثر شاخص آزادی مبادله با خارجی ها بر اساس تخمین در این الگو منفی و معنادار نیست. می توان گفت آزادی تجارت و مبادله با خارجی بر رشد اقتصادی بدون تأثیر است .

شاخص ضوابط قوانین و مقررات که سه زیر مؤلفه اصلی این شاخص ضوابط مربوط به اعتبارات، ضوابط مربوط به کسب و کار و ضوابط مربوط به نیروکار می باشد ارتباط مثبت و کاملاً معنی دار در سطح اهمیت 5 درصد دارد، در این شاخص هر چقدر سهم مشارکت بخش خصوصی در بازار اعتبارات بیشتر ، قوانین موجود در بازار کار مثل قوانین حداقل دستمزد، قوانین مربوط به برکناری نیروکار و ... کمتر و همچنین قوانین موجود در بازار کسب و کار مثل قوانین بوروکراتیک، محدودیتها اخذ مجوز کسب و کار و ... کمتر باشد آزادی اقتصادی بیشتر و رسیدن به رشد اقتصادی فزونتر امکان پذیر خواهد بود.

سرمایه گذاری مستقیم خارجی دارای اثر مثبت و کاملاً معنی داری در سطح اهمیت 5 درصد بر رشد اقتصادی دارد. این موضوع اهمیت ویژه این متغیر را در رسیدن به رشد اقتصادی در این 66 کشور نشان می دهد. نرخ رشد نیروی کار نیز دارای اثر مثبت بر رشد اقتصادی و معنی داری آن در سطح اهمیت 5 درصد است. سرمایه گذاری داخلی در تخمین دارای اثر مثبت و کاملاً معنی داری بر رشد اقتصادی است به طوری که یک واحد افزایش در سرمایه گذاری 0/17 واحد افزایش در رشد اقتصادی را همراه خواهد داشت. و سرانجام تورم دارای اثر منفی بر رشد اقتصادی است ولی معنی دار نمی باشد و می توان گفت که وجود یا عدم وجود تورم بر اساس نتایج تخمین این الگو بر رشد اقتصادی بدون تأثیر است. قدرت توضیح دهنده الگو $R^2=0/93$ می باشد که خوب است.

تجزیه تحلیل اثر شاخص کل آزادی اقتصادی و سرمایه گذاری مستقیم خارجی بر روی رشد اقتصادی دومین الگو ارائه شده در فصل سوم به جای در نظر گرفتن اجزا شاخص آزادی اقتصادی، تنها شاخص کل آزادی اقتصادی به همراه سایر متغیرهای توضیحی بر رشد اقتصادی مورد توجه قرار گرفت که این الگو عبارت است از:

$$G_{it} = B_0 + B_1 Inv_{it} + B_2 Fdi_{it} + B_3 EFW_{it} + B_4 Inf_{it} + B_5 LB_{it} + V_{it}$$

که در این الگو

G_{it} : رشد اقتصادی کشور i در سال t

Inv_{it} : میزان تشکیل سرمایه کشور i در سال t

Fdi_{it} : میزان سرمایه گذاری مستقیم خارجی در کشور i در سال t

Inf_{it} : میزان نرخ تورم کشور i در سال t

LB_{it} : میزان نرخ رشد نیروی کار کشور i در سال t

EFW_{it} : میزان شاخص کل آزادی اقتصادی کشور i در سال t

نتایج حاصل از تخمین الگو مذکور در جدول ریز آمده است.

جدول نتایج تخمین الگو دوم

متغیر مستقل	ضریب	مقدار t-static	R^2
شاخص کل آزادی اقتصادی	80/59	2/48	0/93
سرمایه گذاری مستقیم خارجی	/20	2/62	
نرخ رشد نیروی کار	25/79	4/65	
سرمایه گذاری داخلی	/16	3/26	
تورم	/09	/03	

منبع: برآوردهای تحقیق

نتایج بیانگر اثر مثبت و معنی دار آزادی اقتصادی بر رشد اقتصادی می باشد که معنی داری آن در سطح اهمیت 5 درصد اثبات می شود. همچنین اثر سرمایه گذاری مستقیم خارجی بر رشد اقتصادی مثبت و کاملاً معنادار است به طوری که با یک واحد افزایش در سرمایه گذاری مستقیم خارجی 20 واحد رشد اقتصادی افزایش خواهد یافت. نرخ رشد نیروی کار دارای اثر مثبت و معنی دار بر رشد است در مورد اثر سرمایه گذاری بر رشد اقتصادی هم همانطور که از نتایج تخمین مشخص است این متغیر هم دارای اثر مثبت و کاملاً معنی دار بر رشد اقتصادی است که اهمیت این متغیر را برای رسیدن به رشد اقتصادی نشان می دهد.

نرخ تورم هم مثل نتایج تخمین الگو قبل در این الگو هم دارای اثر منفی بر رشد اقتصادی است ولی معنی دار نمی باشد و می توان گفت نرخ تورم در رشد اقتصادی بدون تأثیر است.

نتیجه گیری

در این مقاله نقش سرمایه گذاری خارجی و آزادی اقتصادی بر رشد اقتصادی بررسی شده است، نتایج حاکی از اثر مثبت و معنی دار سرمایه گذاری مستقیم خارجی، سرمایه گذاری داخلی، شاخص کل آزادی اقتصادی و دو جز از اجزا آزادی اقتصادی (ساختار قضایی و امنیت حقوق مالکیت و قوانین و مقررات کسب و کار، اعتبار و نیروی کار) بر رشد اقتصادی است. همچنین نیروی کار، نرخ تورم و دو جز از اجزا آزادی اقتصادی (پول سالم و آزادی مبادله تجاری با خارجی ها) بدون تأثیر است. اثر اندازه دولت بر رشد اقتصادی منفی و معنی دار می باشد.

منابع و مآخذ :

- اسدی، مرتضی (1383)، سرمایه گذاری مستقیم خارجی در ایران و عوامل موثر بر آن، سازمان امور اقتصادی و دارایی استان تهران واحد مطالعات اقتصادی، بهمن 1383
- بهکیش، محمد علی (1380)، اقتصاد ایران در بستر جهانی شدن، تهران، نشر نی
- جانسون، بریان، هولمز، کید، پاتریک، ملانی کرک (1379). شاخص آزادی اقتصادی سال 1999 نتیجه و تلخیص: امین، محمد ابراهیم. مجله برنامه و بودجه، شماره 48، ص ص 105-134
- داوودی، پرویز و شاهمرادی، اکبر (1383). بازشناسی عوامل موثر به جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی (FDI) در اقتصاد ایران در اقتصاد ایران و 46 کشور جهان در چارچوب یک الگو تلفیقی، فصلنامه پژوهش های اقتصادی ایران، شماره 20، ص ص 81-113
- رجایی، فرهنگ (1382). مشکله هویت ایرانیان امروز: ایفا نقش در عصر یک تمدن و چند فرهنگ، نشر نی، تهران
- سامتی، مرتضی، شهنازی، روح الله (1385) بررسی تأثیرات آزادی اقتصادی بر فساد مالی، فصلنامه پژوهش های اقتصادی ایران، سال هشتم، شماره 28.
- شهنازی، روح الله (1384). تأثیر آزادی اقتصاد بر رشد و درآمد سرانه، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم و اداری اقتصاد، دانشگاه اصفهان
- کریمی هسنیجه، حسین (1382). جهانی شدن، یکپارچگی اقتصادی و مناسب ترین ترتیبات تجاری، منطقه ای برای اقتصاد ایران، پایان نامه دکتری، دانشگاه اصفهان، 1382
- مهدوی، ابوالقاسم (1383)، تحلیلی بر نقش سرمایه گذاری خارجی در رشد اقتصادی مجله تحقیقات اقتصادی شماره 66، ص ص 191-208
- Abramovitz, M., (1986). catching up. Forging Ahead and Falling Behind. The Journal of Economic History 46, 385-408
- Bengoa, M., Blanca, S (2003). Foreign direct investment, economic freedom and growth: new evidence from - Latin America. European Journal of Political
- Borensztein, E., De Gregorio, J., Lee, J. W., (1998), How Does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth? Journal of International Economics 45, 115-135
- Carlsson, F., S, Lundström (2002). Economic Freedom and Growth: Decomposing the Effects. Working Paper in Economics no. 33. January 2001. Department of Economics. Göteborg University Economy Vol. 19 (2003) 529-545
- Gwartney, J. and R. Lawson, 2005. Economic Freedom of the World: 2005 Annual Report. Vancouver: The Fraser Institute, 2002. Data retrieved from
- Marr, A., (1997). FDI Flows to Low Income Countries: A Review of the Evidence. Briefing Paper-Overseas Development. Institute, London.
- Noorbaksh, F., Da Loni, A., Youssef, A., (2001), human Capital and FDI Inflows to Developing Countries. New Empirical Evidence. World Development 29, 1593-1610

کم درآمد	متوسط درآمد	پر درآمد
هند	اردن	آرژانتین
پاکستان	استونی	ارنوگوئه
بنگلادش	ایران	اکوادور
چاد	پرو	بولیوی
هایتی	ترکیه	تایلند
جمهوری کنگو	برزیل	اکراین
چین	لیتوانی	مکزیک
آلبانی	کره جنوبی	مصر
بنین	مالزی	کواتمالا
کنیا	ونزوئلا	مجارستان
گویان	روسیه	شیلی
جمهوری کنگو	کلمبیا	یونان
	لهستان	عمان
	گابون	فیلیپین
	السالوادر	بلغارستان
	کرواسی	بوساوانا
	الجزایر	کاستاریکا
		نیوزلند
		استرالیا
		آلمان
		بلژیک
		دانمارک
		سنگاپور
		کویت
		هلند
		هنگ کنگ
		انگلیس
		اسپانیا
		ایتالیا
		ایسلند
		پرتغال
		ژاپن
		فنلاند
		نروژ